

Farlig farvann

«Det er mange skjær i sjøen, og vi skal igjen-nom dem alle.» Denne setningen, som ble en klassiker under militærtjenesten for svært lenge siden, viser hvor skummelt det norske farvannet er, både maritimt og språklig.

I det følgende eksemplet er det ingen ringere enn den driftige, morsomme og kreative Typisk norsk-redaksjonen i NRK som har havarert,

SPRÅKET VÅRT

Per Egil Hegge

sant nok bare i et skjerm-brev til en beundrer (som har sladret): «Vi vil uansett takke for at dere ser på Typisk norsk og engasjerer dere så mye som dere gjør. Uten dere hadde skuta

aldri gått rundt – vi er rett og slett veldig glade i vårt eminente publikum.» Et regnskap bør gå rundt, altså vise overskudd. Men hvis en skute går rundt, er det fare for undergang og forlis. Det er et problem til her. Det hadde vært bedre med «vi er ... veldig glad i vårt publikum» – jf. forskjellen mellom «Vi er glad i dette landet» og «Vi er glade (dvs. lystige, muntre her vi bor) i dette landet». Og gleden blir enda større hvis skuta holder seg flytende.

FREMMEDET

Stella

Stjerne.

Kilde: Fremmedord blå ordbok, Kunnskapsforlaget

TUNGVEKTER. Norge har fostret et stort antall samfunnsforskere med internasjonalt gjennomslag. I dag er nok den mest siterte og innflytelsesrike av disse den filosofisk orienterte Jon Elster, som nå får en faglig topp-posisjon i Paris.

E-post: kronikk@aftenposten.no

Postadresse: Aftenposten, postboks 1, 0051 Oslo.

Faks: 22 86 40 89.

Aftenpostens publiseringsvilkår og generelle vilkår, se www.aftenposten.no/generellebetingelser.Kronikken på nett: www.aftenposten.no/meninger/kronikker

Kronikklengden er på 7500 tegn inkl. mellomrom.

Foto av kronikkforfatteren vedlegges manuset.

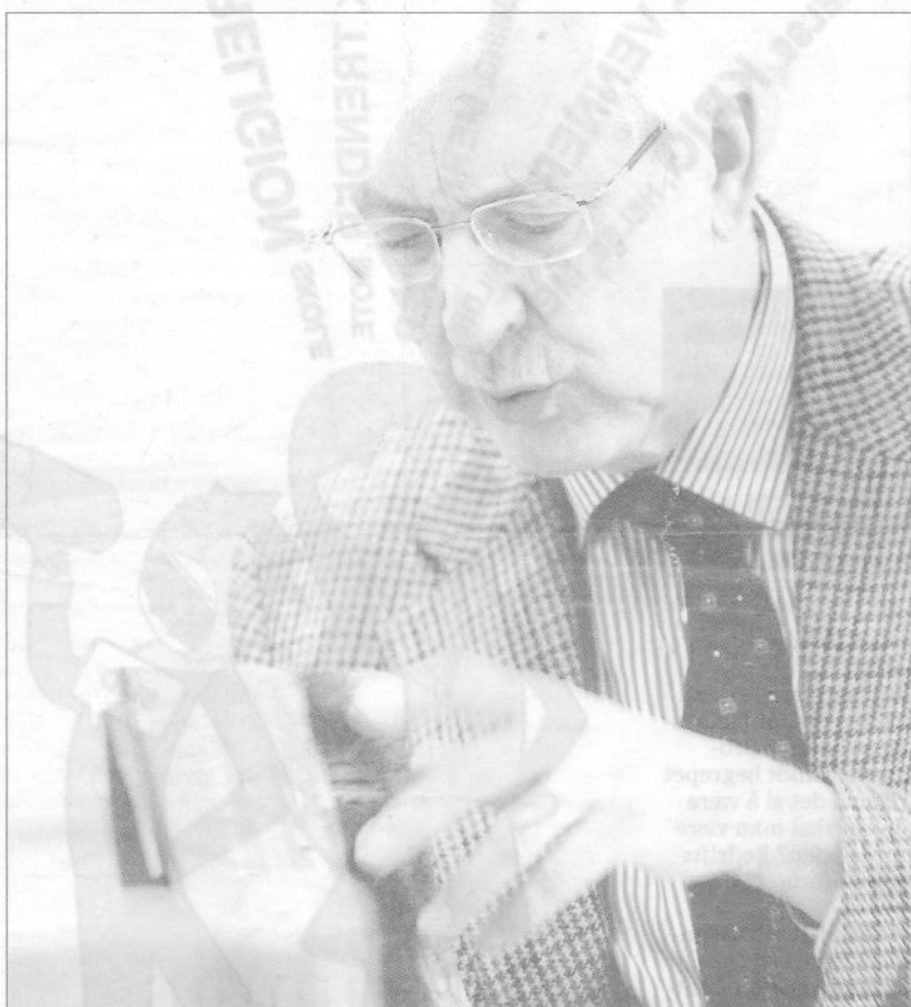
En norsk tenker med verdensry

I SIN LOGISK STRINGENTE FORM har Jon Elster gjennom mer enn 40 år kombinert filosofisk, historisk, økonomisk, sosiologisk, psykologisk og juridisk tenkning omkring rasjonelle, irrasjonelle og andre grunner for menneskers valg og handlinger. Elster er best kjent i USA og Storbritannia. Cambridge University Press er et slags husforlag for ham, og i de siste 25 år har han hatt størstedelen av sitt virke ved amerikanske universiteter, først University of Chicago og fra 1995 Columbia University i New York. I dag skal professorene ved Collège de France, Frankrikes aller mest prestisjefylte lærested, møtes og ta beslutningen om å gi ham et nytt profesorat i «rasjonalitet og samfunnsvitenskap».

Fri forskning. Collège de France, som holder til i Latinerkvarteret like ved Sorbonne, er en særfransk institusjon. Dens grunnprinsipp er fri forskning. Den har ingen faste studenter, ingen eksamener. Kollegiet ble opprettet i 1530 av kong Frans I for å undervise i emner som ble neglisjert ved universitetet (hebraisk, gresk og matematikk) og har alltid vært uavhengig av universitetene. I dag er det 52 professorer og to gjesteprofessorer ved Collège de France. De står helt fritt i sin forskning og underviser kun gjennom åpne, offentlige foredrag. Når Jon Elster holder sin til-tredelsesforelesning neste år, kan derfor hvem som helst komme og lytte. Blant kollegene vil han finne forskere med vidt forskjellige spesialområder, som asyurologi, eksperimentell medisin, tallteori og det moderne Kina. Tidligere har Pierre Bourdieu, Claude Lévi-Strauss, Michel Foucault og Elsters gamle veileder Raymond Aron hatt sitt virke der.

Hvordan kan det ha seg at en nordmann, som i sin tidlige karriere markerte seg som spesialist på tre tyske filosofer (Hegel, Marx og Leibniz), og som har publisert de fleste av sine arbeider på engelsk, blir vist en slik ære av en så urfransk institusjon som Collège de France? Frankrike er ikke kjent for å knytte til seg engelskspråklige forskere og intellektuelle. Den forestående utnevnelser har sammenheng med at Frankrike i økende grad ser barrieren mellom fransk- og engelskspråklig forskning som et problem. Hovedforklaringen er likevel at Elster også har en livslang tilknytning til Frankrike, har studert der, publisert på fransk, og giftet seg med en fransk litteraturviter.

Sterkt forhold. Jon Elsters morfar, Ola Raknes, underviste i sin tid i norsk ved Sorbonne, og Jons mor, dikteren Magli Elster, bevarte et sterkt forhold til Frankrike fra barndommen i Paris. I 1960-årene studerte Jon i Paris, og da han i 1968 forlot Filosofisk institutt ved Universitetet i Oslo, der Dagfinn Føllesdal var hans mentor, dro han ikke til

Blant Norges fremste intellektuelle har Jon Elster den sjeldne egenskap at han beveger seg med tilsynelatende den samme sikkerhet i den franske som i den angelsaksiske verden. I sin franske orientering er han ikke uten en arvelig belastning.

FOTO: STEIN J. BJØRGE

KRONIKK

Stein Tønnesson
Direktør, Institutt for
fredsforskning

USA, men til Paris. Elster skrev avhandling på fransk om Marx og disputerte hos Raymond Aron i 1972. Men Elsters form for tenkning passet ikke datidens intellektuelle klima, hverken i Frankrike eller Norge. Han var for analytisk, for kritisk, for lite ideologisk, og behandlet Marx fritt og respektløst. Ingen franske forlag ville utgi avhandlingen, så den ble faktisk først utgitt 13 år senere, i en kraftig omarbeidet engelsk versjon med en passende selvbevisst tittel, «Making Sense of Marx» («På fornuft ut av Marx»). Elster ble skuffet over de franske intellektuelle i 1970-årene, med deres hang til språklige paradokser og elegante utsagn som ved nærmere granskning lot seg oppløse i ingenting. For å møte presise motargumenter og fekte med blanke analytiske våpen, måtte han

melde overgang til «angelsakserne».

I Chicago, der Elster tok til å undervise i 1979, havnet han midt i smørøyet for forskning om rasjonelle valg, med de nyklassiske økonomene Gary Becker og George Stigler (som begge har vunnet nobelpriser), sosiologen James Coleman og juristen Richard Posner. Men Elster visste godt at ikke alle valg kan ses som rasjonelle. I stadig sterkere grad arbeidet han med irrasjonelle eller ikke-rasjonelle motiver for handling, altså grunner som ikke har å gjøre med å oppnå noe for seg selv. Han kunne stille spørsmål som: Hvorfor tar en som har sluttet å røyke, og som vet hvor skadelig røyking er, allikevel imot tilbud om en sigarett? Eller: Hvorfor slutter en person seg til en revolusjonær bevegelse, når revolusjonen har minimal utsikt til å lykkes og de revolusjonære med stor sannsynlighet vil bli fengslet eller drept? Elster strevet med å finne rasjonelle forklaringer. Når han ikke fant noen, erkjente han betydningen av normer, verdier og følelser, og prøvde å avklare hva det egentlig vil si å henvise til dem som forklaringer.

Den delen av Elsters virksomhet som trolig har hatt størst virkning, er hans

korstog mot funksjonelle forklaringer, altså at noen gjør noe på grunn av den posisjonen de inntar i en økonomisk eller sosial struktur. Evolusjonær teori gjør det mulig å forklare enkeltfenomener med den funksjon de har i et større system. En støvbærers funksjon i forplantning forklarer hva den gjør. Mange samfunnsforskere har fremlagt tilsvarende forklaringer på samfunnsmessige fenomener, som om samfunnet var et organisk system. Dette har Elster alltid avvist. Han står også for det som kalles «metodologisk individualisme», det vil si at alle forklaringer må kunne tilbakeføres til empiriske fakta om individers verdier, interesser og handlinger. Det er liten tvil om at Elsters avvisning av funksjonelle forklaringer har bidratt til å svekke strukturalismens og de funksjonelle forklaringenes innflytelse i samfunnsfagene.

Gjentatte mønstre. Elster er også skeptisk til muligheten for å etablere lover om årsaksforhold i samfunnsvitenskap, slik som i naturvitenskap. Når menneskelig handling skal forklares, er det ikke mulig å etablere sikre lover som gjør oss i stand til å forutsi hva som vil skje. Elster mener likevel at det er mulig å peke på gjentatte mønstre eller mekanismer. En mekanisme er en lett gjenkjennelig, ofte forekommende årsakskjede. Hvis forskerne bygger opp et repertoar av slike mekanismer, som opptrer med ulik grad av hyppighet, kan det gi grunnlag for å gjenkjenne de faktorene som oftest fører til et visst resultat når de opptrer sammen. Elster har selv bidratt til oppbyggingen av et mekanisme-repertoar gjennom studier av ulike typer spørsmål, som barnefordeling ved skilsmisse, grunnlovgivning og selvmordsbombing. Han er særlig opptatt av slike valg og handlinger som det er vanskelig å forklare rasjonelt.

Blant Elsters mange bøker er den kortfattede «Ulysses and the Sirens» (Odyssevs og sirenene) fra 1979 den som har hatt størst gjennomslag. Sammen med boken «Sour Grapes» (Sure druer, 1983) utgjør den Elsters viktigste arbeid om rasjonalitet og irrasjonalitet. Disse bøkene ble utgitt av Cambridge University Press sammen med det franske Humanvitenskapshuset (Maison des sciences de l'homme).

Under hele sitt lange opphold i USA har Elster bevart nær kontakt med såvel franske som norske forskningsmiljøer. Han var fra 1984 til 2002 tilknyttet Institutt for samfunnsforskning i Oslo som forskningsleder, og leder nå en arbeidsgruppe ved Institutt for fredsforskning Senter for borgerkrigsstudier. Elster har fortsatt å utgi bøker på norsk – nå sist om oppgjøret med fortiden når en autoritær styreform avløses av demokrati. Den kom på hans gamle forlag Pax i fjor – og kort etter på engelsk hos Cambridge University Press.